

PRAVO, MENTALNO ZDRAVLJE I NAKNADA ŠTETE

Sažetak:

Pravna pitanja kod kojih dolazi do prožimanja psihijatrije i građanskog prava relativno su novijeg datuma, posebno ako je reč o pravu Srbije. Nastale povrede i poremećaji vezuju se za posebna stanja mentalnog zdravlja. Posledica toga je da psihotraume i stresni poremećaji čine najčešće utužena stanja povreda mentalnog zdravlja. To je pojava naročito u razvijenim zemljama. Zakoni koji se direktno tiču kliničke procene psihičkih opterećenja uzrokovanih deliktним ponašanjem u velikoj meri su rasvetljeni. Pravni sistem je važan mehanizam kroz koji se nadoknađuje šteta gubitaka koji se vezuju za stres a pregled ličnih troškova razmatra se u literaturi. Pravo je pozvano da uspostavi delikatan balans između pravičnog obeštećenja žrtvama psihičkih šteta do kojih je aktivno doveo tuženi, dok u isto vreme pokušava da zadovolji politički zasnovane stavove da treba izbeći mogućnost neograničene odgovornosti prema neograničenoj vrsti individua. To bi značilo u isto vreme neodređenost na tužilačkoj i na tuženoj strani. U odnosu na nadoknadivost štetnih posledica, pravni teoretičari nadziru opasnost gde bi svaki incident mogao generisati ili čak širiti krug tužioca, uključujući i moguće slučajne prolaznike kao svedoke, saučesnike ili rođake. Ipak, ovi strahovi u sadašnjem momentu izgledaju neosnovani. Dijagnostički kriterijumi su dovoljno razjašnjeni i ne mogu se odnositi na lica koja se zadese slučajno u događaju kao svedoci.

Postoje vodiči za profesionalce u mentalnom zdravlju koji vrše procenu u kontekstu građanskih parnica. Oni svakako treba da imaju saznanja o relevantnim pravnim principima u civilnim predmetima po kojima se može prihvatiti naknada psihičkih šteta, odnosno koji su to principi nadoknade koji mogu biti od važnosti za razumevanje u kliničkoj praksi. Pravo koje dopušta naknadu psihičkih šteta, premda još u razvoju, u saglasnosti je sa literaturom iz oblasti psihologije. Usvajanjem takvih rešenja sistem građanskog prava ide u susret potrebama oštećenih koji vode postupak za naknadu ove vrste štete. Povećan je i broj veštačenja u slučajevima gde se traži naknada zbog psihičkih oštećenja. Procene ličnih šteta često zavise od medicinsko-pravnih rešenja koje jedan sistem usvaja i u mnogim slučajevima nema podudarnosti između ocene kliničara i ocene sudskog veštaka. U građanskim postupcima dijagnoza nije dovoljna da bi vodila

* Dr Hajrija Mujović-Zornić, viši naučni saradnik, Centar za pravna istraživanja, Institut društvenih nauka Univerziteta u Beogradu; Napomena o radu: tema je istovremeno obrađena s ciljem da bude prezentirana kao rezultat rada na projektu br.179023 i rada na projektnoj temi III projekta br.410004 (2011-2014), podržanih od strane Ministarstva prosvete i nauke Republike Srbije.

obeštećenju za takav po-
sudsko-medicinski kont-
svakako treba da ima saz-

Ključne reči: povrede mentalnog zdra-
naknada štete.

Pravni aspekti zaštite mentalnog zdravlja oob-
pitanja naknade štete nastale po psihi i ment-
na pitanja procene stanja mentalnog zdravlja
pitanja od velike je važnosti i iziskuje posebni
prema zvaničnim podacima oštećenja po mer-
roze pa do velikih psihoza, danas smatraju na-
laciji. Proporcionalno broj lica sa ozbiljnim n-
i periodično izveštavano od strane zemalja n-
ra od 1 - 6%, a većinom iznosi 1-3%. Treba
često neregistrovani i mnogo više preovladu-
ma, mentalna i neurološka oboljenja iznose 1-
mestu među vodećim uzrocima oboljevanja,
sle ishemičnih srčanih oboljenja. Depresija ta-
vodi porastu mortaliteta. Premda je stopa
samopovređivanju u svetu u blagom padu u
Uzroci porasta bolesti vezanih za mentalno z-
nomskim faktorima. U istočnoj Evropi probl-
životnim očekivanjima za vreme poslednje
reformama u toku tog perioda. Postoje pokaz-
skih teškoća i preovlađujuće depresije. Pri to-
likoj meri se razlikuju širom Evrope.¹

Pored ovog opšteg zdravstvenog okvira d-
posledice po zdravlje ljudi i oni sve više z-
akcije. To predstavlja delom rezultat savre-
pojava kao što su rat, terorizam, elementa-
vrednostima, značaju ljudskih prava pa i u
integriteta. Društva širom sveta spoznala su
stveno, već i kroz potrebu uvođenja obeštec-
sledica koje trpe pogođena lica. U tom ko-
posmatra se kao civilizacijska tekovina i
sve više se pomeraju granice i dopušta pra-

¹ WHO Regional publications, *European Series*
gen, 1998/2002, 7 (a) EUR/RC51/7,19.7.2001

Originalni naučni rad

PRAVLJE
TE

prožimanja psihijatrije i građanskog posebno ako je reč o pravu Srbije. Na za posebna stanja mentalnog zdravlja i stresni poremećaji čine najčešće pravlje. To je pojava naročito u razviktno tiču kliničke procene psihičkih onajanjem u velikoj meri su rasvezizam kroz koji se nadoknađuje šteta eta do kojih je aktivno doveo tuženi, volji politički zasnovane stavove da e odgovornosti prema neograničenoj reme neodređenost na tužilačkoj i na divost štetnih posledica, pravni teo-incident mogao generisati ili čak ši-će slučajne prolaznike kao svedoke, ovi u sadašnjem momentu izgledaju i su dovoljno razjašnjeni i ne mogu ajno u događaju kao svedoci.

entalnom zdravlju koji vrše procenu u akako treba da imaju saznanja o re-anim predmetima po kojima se može nosno koji su to principi nadoknade evanje u kliničkoj praksi. Pravo koje nda još u razvoju, u saglasnosti je sa Usvajanjem takvih rešenja sistem ama oštećenih koji vode postupak za broj veštačenja u slučajevima gde se ja. Procene ličnih šteta često zavise edan sistem usvaja i u mnogim slu-ocene kliničara i ocene sudskog veš-agnoza nije dovoljna da bi vodila

pravna istraživanja, Institut društve- a je istovremeno obrađena s ciljem da i rada na projektnoj temi III projekta osvete i nauke Republike Srbije.

obeštećenju za takav poremećaj. Poznavaoi etičkih pitanja ističu takođe sudsko-medicinski kontekst rada psihologa veštaka, smatrajući da i on svakako treba da ima saznanja o pravnim mogućnostima za obeštećenje.

Ključne reči: povrede mentalnog zdravlja, psihijatrijska šteta, građanska odgovornost, naknada štete.

1. Uvod

Pravni aspekti zaštite mentalnog zdravlja obuhvataju kako pitanja zaštite ličnih prava, tako i pitanja naknade štete nastale po psihu i mentalno zdravlje pojedinca i u vezi sa tim poveza-na pitanja procene stanja mentalnog zdravlja u kontekstu odgovornosti. Svako od pravnih pitanja od velike je važnosti i iziskuje posebno razmatranje, naročito ako se ima u vidu da se prema zvaničnim podacima oštećenja po mentalno zdravlje, počev od stresa, depresije, neuro-roze pa do velikih psihoza, danas smatraju najrasprostranjenijim oboljenjima u svakoj popu-laciji. Proporcionalno broj lica sa ozbiljnim mentalnim poremećajima, kako je registrovano i periodično izveštavano od strane zemalja na nivou Svetske zdravstvene organizacije, vari-ra od 1 - 6%, a većinom iznosi 1-3%. Treba uzeti u obzir da su manje ozbiljni poremećaji često neregistrovani i mnogo više preovlađuju. Saglasno očekivanom opterećenju bolesti-ma, mentalna i neurološka oboljenja iznose 11%. Samo depresija iznosi 4% i na četvrtom je mestu među vodećim uzrocima oboljevanja, a prognozira se da će zauzeti drugo mesto, po-sle ishemičnih srčanih oboljenja. Depresija takođe ima značajan onesposobljavajući efekat i vodi porastu mortaliteta. Premda je stopa mortaliteta koja se duguje samoubistvu i samopovređivanju u svetu u blagom padu u Evropi se ova generalna tendencija nastavlja. Uzroci porasta bolesti vezanih za mentalno zdravlje variraju sa različitim socijalnim i eko-nomskim faktorima. U istočnoj Evropi problemi mentalnog zdravlja združeni su sa niskim životnim očekivanjima za vreme poslednje dekade povezane sa ekonomskim i socijalnim reformama u toku tog perioda. Postoje pokazatelji o povezanosti između socijalno-ekonom-skih teškoća i preovlađujuće depresije. Pri tome, i standardi zaštite mentalnog zdravlja u ve-likoj meri se razlikuju širom Evrope.¹

Pored ovog opšteg zdravstvenog okvira danas postoje brojni događaji koji ostavljaju posledice po zdravlje ljudi i oni sve više zaokupljaju pažnju, pa i u pogledu pravne re-akcije. To predstavlja delom rezultat savremenih kretanja u društvu i niza negativnih pojava kao što su rat, terorizam, elementarne nepogode. Porasla je svest o ljudskim vrednostima, značaju ljudskih prava pa i u domenu ličnih prava, telesnog i psihičkog integriteta. Društva širom sveta spoznala su značaj traumatskih događaja ne samo isku-stveno, već i kroz potrebu uvođenja obeštećenja kao načina reparacije i ublažavanja po-sledica koje trpe pogođena lica. U tom kontekstu institut naknade neimovinske štete posmatra se kao civilizacijska tekovina i ona ima svoju istorijsku dimenziju. Naime, sve više se pomeraju granice i dopušta pravo na naknadu različitih vrsta takvih šteta u

¹ WHO Regional publications, *European Series*, № 83; Regional Office for Europe, Copenha-gen, 1998/2002, 7 (a) EUR/RC51/7,19.7.2001.10100M.

skladu sa višim standardima garancije i zaštite ljudskih prava. Društveno priznanje žrtava koje su pretrpele psihičku povredu (psihotraumu) dešava se ne samo u zdravstvenoj nego i u pravnoj sferi kroz psiho-socijalni tretman i priznanje određenih prava.

Iako veza između psihotraume i ljudskih prava izgleda očigledna ona se ponekad gubi iz vida. Kod grubog vređanja ljudskih prava niko ne bi trebalo da bude u bilo kakvoj nedoumici u pogledu potrebe odgovarajuće pravne zaštite, bilo u vidu sankcionisanja ili obeštećenja koje se duuguje. Najviše se to odnosi na zemlje koje su pretrpele rat ili nesreće velikih razmera. Pored toga, povezanost između napora onih koji se bave ljudskim pravima i psihotraumom jednako je važna u zemljama gde takva lica traže azil ili imaju izbeglički status. Promene u percepciji povreda vezane su i za druge oblasti života. Na primer, u domenu radnog zakonodavstva sve više se ističe odgovornost poslodavca da obezbedi sigurno i zdravo radno mesto, kao što se čini u Danskoj i Švedskoj gde su usvojeni Zakoni o radnom okruženju, predviđajući da mentalno i fizičko zdravlje radnika ne sme biti oštećeno zbog faktora organizacije rada, kao što su ritam rada, rad koji se ponavlja, ili izolovani rad.² Time se potvrđuje poznati stav da odgovornost za štetu predstavlja civilizacijsku tekovinu, koja se, kao i svaka druga, neprestano usavršava, na način da se odgovornost stalno širi zahvatajući nova područja života. Još uvek nisu u dovoljnoj meri razjašnjene ni situacije psihotraume kod masovnih povreda ljudskih prava u terorističkim napadima koji su se desili u nekoliko zemalja. Sa događajem od 11. septembra u Americi još postoje sećanja i nemoguće je a ne zapitati se kakav je to bio udar na ljude koji su se našli u Svetskom trgovinskom centru i u Pentagonu, ili čak na gledaoce televizije koji su na neki način bili svedoci te katastrofe. Jedan od izveštaja nacionalne zdravstvene službe posvećen je psihičkim efektima na mentalno zdravlje kao posledica terorističkih napada našao je da 44% odraslih pokazuje izraženije simptome stresa. U nekim od tih situacija podnošeni su i zahtevi za naknadu neimovinske štete.³

2. Psihičke štete

Različita su štetna postupanja kojima mentalno zdravlje može biti ugroženo, na primer, maltretiranjem, zastrašivanjem, uznemiravanjem, pa i nepoštovanjem ugovornih obaveza. Nije odlučujuće da li takve i slične radnje izazivaju duševnu bolest oštećenog, već je dovoljno da izazovu nezadovoljstvo, frustraciju, ili drugi poremećaj dotadašnjeg duševnog mira. Već takvim postupcima štetnik zadire u zaštićenu sferu prava ličnosti na duševno zdravlje. Određenje da postoji neimovinska šteta zbog povrede prava ličnosti na duševno zdravlje otvara veliku širinu mogućnosti zahteva oštećenog za naknadu štete. Ipak, ono što kod većine slučajeva izaziva nepoznanicu jeste pravno prepoznavanje same povrede. Da li je to trenutak kada su takva oštećenja ili poremećaji medicinski

² T.HICKS, *Post Traumatic Stress Disorder and the Law*, USA, 2003, www.Dissertation.com/library
³ M.ADAMOU/A.HALE, "PTSD and the Law of Psychiatric Injury in England and Wales: Finally coming closer?", *J.Am Acad Psychiatry Law*, 31/2003, str. 327-332.

prepoznati i kako na najbolji način? U svakom slučaju neophodna je tačnija slika psihičkih, odnosno psiholoških, problema razreše, treba da postoji saradnja i medicinskih stručnjaka. Takva saradnja u vidu važan je faktor u kojima se iznose detalji o okolnostima događaja, sa onim što mu se desilo sa druge strane, često se ističe od strane predmetima iz psihičkih šteta da po sebi sami postaju sekundarno traumatizirani. Pravna kvalifikacija slučajeva psiholoških povreda psihičkog dobra oštećenog temelji se na zaštiti osnovnih ljudskih prava. Sam čin povreda gaciju da se nadoknadi šteta saglasno s pravom (*neminem laedere*). Naime, sa svesne štete u vidu duševnih bolova (*trijiska šteta*).⁴ One se smatraju samo šteta (*jury*) koje pogadjaju pojedinca za šteta koje imaju neimovinsku vrednost, fizičkog ili psihičkog porekla, rimskog prava gde je usvojena maksimalni smislu pojam duševnih bolova, svesti kod oštećenog budu očuvani, šteta duševnih bolova. Ukoliko je svesna šteta pravo na naknadu štete. Bitno je

⁴ Videti opšta dela: J.RADIŠIĆ, *Obligaciono pravo*, DRIŠ/P.KLARIĆ, *Osnove imovinskog prava*, sa da nam se ne zadaju bolovi, medju nam neimovinskih šteta gde spada i nanošenje šteta, vo, 1960, str. 319 (autor govori o "telesnoj šteti").
 ŠIĆ, *Imovinska odgovornost i njen doseg*, J.SAMRA/D.A.CONNOLLY, "Legal Correlation of stress disorder: A Canadian perspective", *Journal of Law and Psychiatry*, Vol.3, №1 str. 55-66; HICKS, www.opa.org, "Post-traumatic stress disorder: A Canadian perspective", *Sveti Duh*, praksi daje širi značaj, videti: B.BLAGIĆ, *Dolor animi gravior est quam corporis*, praksi daje širi značaj, videti: B.BLAGIĆ, *odnosima*, Beograd, str.431.

tećenog i odgovori na pitanje da li on shvata šta mu se dogodilo i da li razume cilj novčane naknade.⁶ U literaturi se ističe da kod psihičkih šteta traumatski bol može predstavljati jedan od pojavnih oblika poremećaja. Gubitak nekoga ko je značajan ili u intimnom odnosu izlaže pogodjeno lice višem riziku različitih tipova oštećenja sa dodatkom potencijalnih komplikacija, uključujući najviše depresiju, poremećaje straha, i posttraumatski stresni poremećaj, a postoji i evidencija o patološkim oblicima bola. Kao zvaničan se uzima poseban oblik bola koji je opisala grupa kliničara na američkom Yale univerzitetu označavajući ga sa izrazom *traumatskog bola*. Korsti se koncept dat u bio-psiho-socijalnoj perspektivi i teorijskom okviru združivanja opšte sa traumatskom anksioznošću, što je zasnovano na novim empirijskim studijama.⁷

Primećuje se da u objašnjenju ovih slučajeva medicina ne koristi striktno izraz *duševni bolovi*, kakav je prisutan u zakonskim tekstovima i sudskoj praksi. Duševna bol označava medicinski određeno stanje i opšti je izraz koji je tačan ali neodređen, jer ne predstavlja imenovano oštećenje ili poremećaj saglasno listama o klasifikaciji bolesti. Terminološka razlika može da dovede do nerazumevanja pravnih postupaka gde konkretno nalazi primenu formulacija sadržana u zakonskoj odredbi. Tumačenje propisa i njegovog smisla ukazuje da se radi o pravnom standardu i nameri da se uvođenjem pojma *bolnine* u vidu *duševnih* i *telesnih* bolova pravno rešenje učini obuhvatnim i shvati se kao zbirni pojam, što uključuje različite vidove emocionalnih stanja, reakcija, patnji, i uopšte poremećaja, koja gledano u odnosu na njihov intenzitet i okolnosti zavređuju da budu nadoknađeni po principu pravičnosti. Loša strana terminoloških razlika jeste da to ima za posledicu neujednačenost ne samo u sudskim postupcima nego i u forenzičkoj praksi. Ipak, učestalost prakse i jednoobrazni slučajevi vremenom su ustaljene sudske prakse po pitanju naknade šteta. Sud po pravilu nalaže psihijatrijsko veštačenje. Zadatak veštaka je da pregleda spise i obavi razgovor sa oštećenim o kritičnim okolnostima, da utvrdi da li je zbog povrede i u kojoj meri i jačini oštećeni trpeo duševne bolove. Od značaja je takođe da li je to trpljenje dovelo do pogoršanja psihičkog stanja oštećenog, kako se to manifestovalo, kojom vrstom bolova, u kom intenzitetu i trajanju. Psihijatar je dužan kad procenjuje subjektivne tegobe da odredi njihovu prirodu, vrstu, intenzitet i trajnost. Za posao veštačenja je u tom smislu važnije od kliničke slike i terapije koju treba primeniti, to da se utvrdi i objasni veza između psihotraumatskog štetnog događaja i na-

⁶ U praksi je izražen i stav da je za priznavanje naknade za duševne boli zbog smanjenja životne aktivnosti potrebno i postojanje oštećenikove svijesti da je njegova životna aktivnost smanjena, tj. da postoje duševne boli zbog takve situacije ; Tako: Vs, Rev-2547/86 od 24. 03. 1987. PSP-36/71 (I.CRNIĆ, "Naknada nematerijalne štete – neka pitanja", *Godišnjak*, 9/2002, Opatija, str.8; B.MATIJEVIĆ, "Institut naknade nematerijalne štete", *Aktualne teme*, 30.7.2004, str.2, www.pravnadatoteka.hr/.../institut_naknade).

⁷ J.OTIS/T.KEANE/R.KERNS, An examination of the relationship between chronic pain and post-traumatic stress disorder, *Journal of Rehabilitation Research & Development*, Volume 40 Number 5, September/October 2003, str. 397-406.

a šta mu se dogodilo i da li razume cilj nov-
psihičkih šteta traumatski bol može predsta-
viti. Gubitak nekoga ko je značajan ili u intim-
nosti različitim tipova oštećenja sa dodatkom
više depresiju, poremećaje straha, i posttrau-
matična o patološkim oblicima bola. Kao zvani-
sala grupa kliničara na američkom Yale uni-
versitetu, Korsti se koncept dat u bio-psi-
hičkom združivanju opšte sa traumatskom anksio-
znosti studijama.⁷

va medicina ne koristi striktno izraz *duševni*
bolesti i sudskoj praksi. Duševna bol ozna-
čava se kao bolest koja je tačan ali neodređen, jer ne pred-
saglasno listama o klasifikaciji bolesti. Ter-
minologija pravnih postupaka gde konkretno
odredbi. Tumačenje propisa i njego-
vostandardu i nameri da se uvođenjem pojma
pravno rešenje učini obuhvatnim i shvati se
dove emocionalnih stanja, reakcija, patnji, i
na njihov intenzitet i okolnosti zavređuju da
Loša strana terminoloških razlika jeste da to
u sudskim postupcima nego i u forenzičkoj
praksi slučajevi vremenom su definisali tipične
i dovele do ustaljene sudske prakse po pita-
njima psihijatrijsko veštačenje. Zadatak veštaka je da
m o kritičnim okolnostima, da utvrdi da li je
oštećeni trpeo duševne bolove. Od značaja je
stanja psihičkog stanja oštećenog, kako se to
m intenzitetu i trajanju. Psihijatar je dužan
li njihovu prirodu, vrstu, intenzitet i trajnost.
je od kliničke slike i terapije koju treba pri-
dru psihotraumatskog štetnog događaja i na-

aknade za duševne boli zbog smanjenja životne ak-
tivnosti da je njegova životna aktivnost smanjena, tj. da
ko: Vs, Rev-2547/86 od 24. 03. 1987. PSP-36/71
neka pitanja", *Godišnjak*, 9/2002, Opatija, str.8;
nalne štete", *Aktualne teme*, 30.7.2004, str.2,

n of the relationship between chronic pain and
abilitation Research & Development, Volume 40
406.
60

stalih psihičkih smetnji, kao i da se odredi ostvareni uticaj na emocionalni i socijalni ži-
vot oštećenog.

Često se kao primer psihičkih šteta navodi posttraumatski stresni poremećaj (PTSP).
On podrazumeva jednu vrstu psihijatrijskog poremećaja nastalog kao posledica sna-
žnog i upečatljivog stresnog događaja koji je na oštećenog ostavio ili ostavlja ozbiljne
psihičke posledice. Doživljavanje duševnog (psihičkog) bola može biti različito, a ošte-
ćeni se tretira kao žrtva, koja je bez svoje volje dovedena u stanje da trpi bolove i koji
značajno remete njegovu psihofizičku ravnotežu.⁸ Ako se kao polazište uzme medicinska
literatura, može se uočiti da je pozadina simptoma koji se uočavaju kao izlaganje
traumatskim stresorima prvi put formalno zabeležena 1959. godine od strane A.
Kardiner-a, koji je dao dijagnostičke kriterijume za psiho-neurozu zasnovanu na simp-
tomima uočenim kod boraca II Svetskog rata kao iscrpljenost borbom ili umor od bor-
be.⁹ Poremećaji zbog posttraumatskog stresa prvi put su našli mesto u američkoj psihi-
jatrijskoj nomenklaturi 1980. godine, kao odgovor na brojne slučajeve traumatskog sind-
roma identifikovane posle Vijetnamskog rata. Međutim, u to vreme je bilo veoma ma-
lo razumevanje prirode i širine posttraumatskog stresa među drugim pojedincima (civi-
lima). Kao posledica toga desilo se to da u svakom spornom slučaju dijagnostički krite-
rijumi traže da traumatski stresori budu izvan nivoa uobičajenog ljudskog iskustva. Da-
lji razvoj socijalne psihijatrije u kombinaciji sa istraživanjima posttraumatskih stresnih
poremećaja zahtevao je modifikovanje do tada važećih kriterijuma, kako bi simptomi
važili i za opštu populaciju. Dijagnoza poremećaja u današnje vreme označava se kao
izlaganje traumatičnom događaju usled čega neko lice doživljava, svedoči, ili se suoče-
no sa događajem ili više događaja koji uključuju aktuelnu ili preteću smrt ili ozbiljno
oštećenje, ili prete psihičkom integritetu samog lica ili drugih. Pored toga to treba da
uključuje i intenzivan strah, bespomoćnost i užasavanje. Na ovaj način, šire postavljani
kriterijumi dijagnostikovanja poremećaja rezultirali su većim brojem parničnih postu-
paka u kontekstu ličnih šteta.¹⁰

⁸ Videti više: M.ČABARKAPA/M.BLAGOJEVIĆ, "Neki metodološki problemi u veštačenju
nematerijalne štete, sa posebnim osvrtom na procenu pretrpljenog straha i stresa"; D.ROGU-
LJA/grupa autora, "Posttraumatski stresni poremećaji i naknada nematerijalne štete kod pripad-
nika MUP-a", u: *Sudskomedicinsko veštačenje neimovinske štete u medicini rada*, Beograd,
2004, str. 131 i str. 138; R.BANIĆEVIĆ, "Stres i njegove posledice kao predmet veštačenja",
u: *Sudskomedicinsko veštačenje neimovinske štete u medicini rada*, Beograd, 2002, str.21-23.

⁹ Videti navode o još ranijim slučajevima pred sudovima Engleske koji usvajaju termin *nervni šok* i
još 1910. godine priznaju postojanje ovog šoka kao psihološke reakcije kod trudnice kojoj je dosu-
đjena šteta (M.C. ADAMOU/A.S.HALE, "PTSD and the Law of Psychiatric Injury in England and
Wales: Finally Coming Closer?", *J. Am. Acad. Psychiatry Law*, 31/2003, str. 327-332).

¹⁰ J.SAMRA/D.A.CONNOLLY, "Legal Compensability of symptoms associated with Posttrauma-
tic stress disorder: A Canadian perspective", *International Journal of Forensic Mental Health*,
2004, Vol.3, №1 str. 55-66.

3. Uporedna sudska praksa

Komparativno posmatrano evropske zemlje gledaju blagonaklono na ovakve slučajeve, ali često sa više izdiferenciranim pristupom. One govore o naknadi bolnine na koju se poziva oštećeni, bilo da je reč o fizičkim ili psihičkim bolovima. Specifične slučajeve vezane za psihičke povrede i poremećaje u Francuskoj sudovi podvode pod slučajeve naknade *moralnih šteta*, nemački sudovi su za neke situacije izgradili poseban, mada ne i široko primenljiv, pojam *šteta usled šoka*.¹¹ Na primer, za slučaj ubistva bliske osobe, pravo na obeštećenje imaju ona lica koja su saznajući za smrt ubijenog doživela šok, odnosno koja su neposredno pretrpela štetu po svoje zdravlje zato što su preterano osetljiva.¹²

Sudska praksa zemalja *common law* sistema takođe sve više priznaje pravnu nadoknadivost psihičkih oštećenja kao posledice nedopuštene, protivpravne radnje (delikta). U praksi preovlađuje stanovište da naknada psihičke štete ne može biti nametnuta iz razloga javnog interesa i da je zakonsko regulisanje pogodna forma za razumevanje takvih slučajeva i implementaciju već postojećih legislativnih rešenja. Međutim, sudovi su izrazili ozbiljnu zabrinutost da bi u vezi sa slučajevima naknade tih šteta moglo biti puno "nepoštenih" zahteva i da bi se time otvorila mogućnost za poplavu parničenja. I od strane teoretičara psihologije i prava ističe se da su građanske tužbe za naknadu psihičke štete često rezultat nervoznog parničenja i da su tada pre svega motivisane finansijskom koristi. Uprkos ovim nesuglasticama o tome kakav pravac treba zauzeti, sudovi dosuđuju psihičku štetu u određenim situacijama. Tako, u slučaju *Maslen v. Rubenstein* (1993) sud je pridao naročitu važnost tome da psihički problemi imaju svoj uzrok pre svega u nezakonitom činjenju tuženog, više nego u bilo kakvoj želji tužiočeve strane da dobitima kakvi su nega, simpatija, relaksacija ili finansijska korist.¹³

U praksi se ustalilo pravilo da sudovi nerado dosuđuju štetu samo zbog psihičkih oštećenja ukoliko ne postoji i telesno tj. fizičko oštećenje. Engleska Kuća Lordova je u slučaju *White v. Chief Constable* opisala četiri sporne tačke kompenzacije za psihičku štetu: 1) postoji veliki stepen dijagnostičke neodređenosti, sa klasifikacijom psihijatrijskih oštećenja koja je kontroverzna i otuda nužno zahteva veštačenje; 2) naknada koja je unapred izvesna može dovesti do nesavesnosti potencijalnih tužioaca; 3) širenje slučajeva koji mogu biti nadoknađeni (npr. povlačenjem uslova da postoji i telesna šteta) može dovesti do situacije da odgovornost bude neodređena i prema predmetu i prema vrsti subjekata koji se mogu pozivati na nju; 4) nametanje odgovornosti za čistu psihičku povredu značilo bi značajno proširenje odgovornosti za tuženu stranu.¹⁴

¹¹ E.DEUTSCH, *Unerlaubte Handlungen, Schadensersatz und Schmerzensgeld*, Köln, 1995, str.230; J.RADIŠIĆ, *Obligaciono pravo*, Beograd, 2000, str. 290.

¹² *Ibid.*

¹³ The cases are *Maslen v. Rubenstein* (1993), 83 BCLR (3d) 131, the Court of Appeal in Canada.

¹⁴ The case of *White v Chief Constable of South Yorkshire*. [1999] 2 AC 455 HL

ka praksa

ju blagonaklono na ovakve slučajeve, ali
vore o naknadi bolnine na koju se poziva
polovima. Specifične slučajeve vezane za
vi podvode pod slučajeve naknade *moral-*
adili poseban, mada ne i široko primenljiv,
bistva bliske osobe, pravo na obeštećenje
loživela šok, odnosno koja su neposredno
no osetljiva.¹²

kođe sve više priznaje pravnu nadokna-
uštene, protivpravne radnje (delikta). U
ke štete ne može biti nametnuta iz raz-
e pogodna forma za razumevanje takvih
rativnih rešenja. Međutim, sudovi su iz-
evima naknade tih šteta moglo biti puno
mogućnost za poplavu parničenja. I od
a su građanske tužbe za naknadu psihič-
a su tada pre svega motivisane finansij-
ome kakav pravac treba zauzeti, sudovi
a. Tako, u slučaju *Maslen v. Rubenstein*
psihički problemi imaju svoj uzrok pre
o u bilo kakvoj želji tužiočeve strane za
finansijska korist.¹³

osuđuju štetu samo zbog psihičkih ošte-
ćenje. Engleska Kuća Lordova je u slu-
rne tačke kompenzacije za psihičku šte-
ćenosti, sa klasifikacijom psihijatrijskih
zahteva veštačenje; 2) naknada koja je
potencijalnih tužioca; 3) širenje slučaje-
m uslova da postoji i telesna šteta) mo-
dređena i prema predmetu i prema vrsti
tanje odgovornosti za čistu psihičku po-
sti za tuženu stranu.¹⁴

ersatz und Schmerzensgeld, Köln, 1995,
2000, str. 290.

(3d) 131, the Court of Appeal in Canada.
shire.[1999] 2 AC 455 HL

3.1. Priroda oštećenja

U sudskom predmetu *Rhode Estate v. C.N.R.* sud je zauzeo stav da je za pokriće štete u slučajevima psihičkog oštećenja, neophodno da uzrokujuće iskustvo bude alarmantno, zaprepašujuće (i otuda iznenadno i neočekivano), užasavajuće, šokirajuće i zastrašujuće.¹⁵ Saglasno tome nesreća, sažaljenje i tuga nisu dovoljni da bi se šteta priznala. Osim toga, sud je potvrdio da je važno razgraničiti psihičku štetu izazvanu šokom od deliktne radnje tuženog (kategorisane kao direktne) i od one psihičke štete koja rezultira od posledične reakcije na smrt ili oštećenje voljenog lica (žaljenje, patnja i tuga, kategorisani kao indirektni). Svaka dalja psihička šteta ne bi bila nadoknativa. Jasno je da bi naknada štete zahtevala više nego opštu emocionalnu uznemirenost. Međutim, pitanje da li formalno dijagnostikovani poremećaj nužno vodi u zahtev za naknadu štete. Kuća lordova u Engleskoj u slučaju *Page v. Smith* smatrala je da bi tuženi mogao biti odgovoran samo kada je iz njegovih postupaka rezultirala priznata psihijatrijska bolest.¹⁶ U slučaju *Becham v. Hughes et al.* Apelacioni sud Britanske Kolumbije slično je ustanovljeno da tužilac mora dokazati da pati od neke medicinski priznate psihijatrijske ili emocionalne bolesti pre nego što naknada za psihičku štetu bude uzeta u razmatranje.¹⁷ Od značaja je što je Pravna komisija u Engleskoj u analizi ovih slučajeva potvrdila da je razlikovanje između čisto mentalnog poremećaja i psihijatrijskog oboljenja više stvar stepenovanja nego suštine. Nadalje, u slučaju *Anderson v. Wilson* Apelacioni sud Ontarija presudio je različito u predmetima za štete zbog mentalnog poremećaja koji još nije dovoljno ozbiljan da se postavi dijagnoza psihijatrijske bolesti.¹⁸

Postoje kontroverze i nesigurnost u upotrebi značenja priznate psihijatrijske bolesti kako bi štete bile nadoknađene. Naime, u profesiji mentalnog zdravlja koja informiše sud, postoje takođe kontroverze u pogledu pouzdanosti i preciznosti dijagnostičkih šema, kakva je DSM-IV.¹⁹ Postoji i argument da sama psihijatrijska dijagnoza može biti loše izvedena u određenom kontekstu, posebno forenzičkom. Pravna realnost u većini zemalja jeste da sud sve više opredeljuje za, a u nekim jurisdikcijama i traži, pojedinačnu dijagnozu pre nego što naknada za psihijatrijsko oštećenje bude dodeljena. Ovde se ne zastupa stav da sudovi treba da nadoknađuju samo tu dijagnozu, niti se sugeriše da psihološka procena treba da bude fokusirana samo na dijagnozu. U stvari, eksplicitno se ističe da u većini situacija klinička dijagnoza mentalnog poremećaja nije dovoljna da ustanovi pravne pretpostavke da postoji mentalni poremećaj, mentalna onesposoblje-

¹⁵ *Rhodes Estate v. C.N.R.*, (1990), 75 D.L.R. (4th) 248 (B.C.C.A.).

¹⁶ *Page v Smith* [1995] UKHL 7 is a decision of the House of Lords. It is part of the common law of England and Wales (The personal injury suffered by the victim in *Page v Smith* [1995] 2 WLR 644 could be described as mere psychiatric injury).

¹⁷ [PubMed]. 2. Kenny SJ, Smith PJ, Goldschmid MG, et al. 1988;11 (Pt 2):II56-II60 [PubMed]. 17. ... Rich MW, Beckham V, Wittenberg C, et al.

¹⁸ *Anderson et al. v. Wilson et al.* 44 O.R. (3d) 673 [1999] O.J. No. 2494. Docket No. C29702 Court of Appeal for Ontario McMurtry C.J.O., Carthy and Weiler J.J.A.

¹⁹ SAMRA/CONNOLLY, *op.cit.*, str. 58.

nost ili mentalni defekt. Kao što je precizno navedeno u pravilima iz profesionalnih vodiča, klinička procena psihijatrijskog oštećenja treba da je takva da daje dijagnostičku informaciju, kao i informaciju o specifičnim funkcionalnim nedostacima združenim sa simptomima posebno prisutnim kod oštećenog.

3.2. Uzročnost

Nesporno je da su psihičke štete proizašle iz nepažljivog postupanja mnogo više neodređene zbog otežanog utvrđivanja uzročne veze između ponašanja tuženog i štete po tužioca. Relativno je lako ustanoviti u pojedinostima da li je nepažnja tuženog izazvala nastalu telesnu štetu, ali je psihička šteta mnogo teža za utvrđivanje, delom zbog nedostatka objektivnih, u smislu opipljivih, dokaza za štetu. To ukazuje na činjenicu da formalna dijagnoza poremećaja treba da je nužno obavezna, premda ne i dovoljna za parničara da uspe u zahtevu, pošto to dovodi do pouzdanosti i dokazive objektivnosti, kao i do evaluacije psihičke štete.

Kad sud odmerava postojanje veze između uzroka i posledice, faktička ili prirodna uzročnost ustanovljena je onda kad se dokaže verovatnoća da je tuženi prouzrokovao ili materijalno doprineo šteti. Faktička uzročnost može biti proverena pomoću tzv. *but for* (ali zbog testa).²⁰ To zahteva od tužioca da dokaže da se oštećenje ne bi desilo da nije bilo protivpravnog tj. nepažljivog ponašanja tuženog. Može se desiti da tužiočevo postupanje nije jedini uzrok oštećenja, ali dokle god postoji značajan doprinos šteti tužena strana smatra se odgovornom. Ako se ne dokaže da do štete ne bi došlo da nije bilo činjenja tuženog, odgovornosti još može biti ako se pokaže da je tuženi stvarno doprineo šteti. Od veštaka, u pogledu davanju ocene i mišljenja, može biti zatraženo samo da se izjasni o pitanjima faktičke uzročnosti. Mimo toga, sud procenjuje značenje pravno relevantne veze pomoću različitih kriterijuma usvojenih prihvaćenim pravnim rešenjima. To jeste u suštini potvrda uzročne povezanosti u pravnom smislu. Na primer, kada je reč o postraumatskom stresnom sindromu, bitni elementi odgovornosti da bi se utvrdio osnov tužbe, po stavovima sudova, jesu sledeći: a) postoji šteta koju je tužilac pretrpeo; b) šteta je uzrokovana ponašanjem tuženog (faktička uzročnost); c) ponašanje tuženog jeste neposredan uzrok gubitka na strani tužioca (pravna uzročnost); d) ponašanje tuženog bilo je protivpravno i nepažljivo (kršenje standarda pažnje ustanovljenog od strane zakona); e) postoji zakonska dužnost zabrane škođenja; f) tužiočeva naknada ne pokriva i advokatske troškove.²¹

3.3. Principi opštosti i princip posebnosti u posmatranju oštećenog

Oba principa su ključna za utvrđivanje obima nadoknadiive štete. Prema prvom, opštem principu tuženi odgovara i onda kad je oštećeni imao predispozicije da oštećenje bude mnogo ozbiljnije nego što je očekivano. Štetnik treba da preuzme odgovornost za žrtvu, kakva ona jeste, i zato je odgovoran čak i ako su tužiočevi gubici mnogo dramatič-

²⁰ tzv. *Bolam* test (J.McHALE/M.FOX, *Health Care Law - Text and Materials*, London, 2007, str. 158.

²¹ SAMRA/CONNOLLY, *op.cit*, str. 60.

navedeno u pravilima iz profesionalnih vo-
njenja treba da je takva da daje dijagnostičku
funkcionalnim nedostacima združenim sa
og.

očnost

le iz nepažljivog postupanja mnogo više
čne veze između ponašanja tuženog i štete
ojednostima da li je nepažnja tuženog iza-
eta mnogo teža za utvrđivanje, delom zbog
dokaza za štetu. To ukazuje na činjenicu da
nužno obavezna, premda ne i dovoljna za
di do pouzdanosti i dokazive objektivnosti,

zroka i posledice, faktička ili prirodna uzroč-
vatnoća da je tuženi prouzrokovao ili materi-
biti proverena pomoću tzv. *but for* (ali zbog)
oštećenje ne bi desilo da nije bilo protivprav-
se desiti da tužiočevo postupanje nije jedini
n doprinos šteti tužena strana smatra se odgo-
bilo da nije bilo činjenja tuženog, odgovorno-
arno doprineo šteti. Od veštaka, u pogledu da-
amo da se izjasni o pitanjima faktičke uzroč-
vno relevantne veze pomoću različitih kriteri-
na. To jeste u suštini potvrda uzročne poveza-
č o posttraumatskom stresnom sindromu, bitni
tužbe, po stavovima sudova, jesu sledeći: a)
je uzrokovana ponašanjem tuženog (faktička
edan uzrok gubitka na strani tužioca (pravna
pravno i nepažljivo (kršenje standarda pažnje
konska dužnost zabrane škođenja; f) tužiočeva

ebnosti u posmatranju oštećenog

na nadoknadive štete. Prema prvom, opštem
čeni imao predispozicije da oštećenje bude
etnik treba da preuzme odgovornost za žr-
i ako su tužiočevi gubici mnogo dramatič-

Law - Text and Materials, London, 2007, str. 158.

niji nego što bi bili kod prosečnog lica. U slučaju *Bechard v. Haliburton Estate* Apela-
cioni sud Ontaria potvrdio je ovo učenje kada se radi o PTSP-u.²² Iz ovog učenja sledi
da se tužilac poziva na potpunu nadoknadu nastalog oštećenja (ili u protivnom ne traži
ništa) pa i onih koji se psihološki pripisuju ličnosti, kojih ona nije svesna, što ne uma-
njuje odgovornost tuženog i smatra se delom tužiočeve ličnosti. Drugi princip se poziva
na to da je jedan od ciljeva novčane naknade taj da zadovolji i pomogne oštećenom da
se, koliko je moguće, vrati u stanje u kome je bio pre nastale štete, a ne da poboljša
prethodno stanje. Analogno tome, kod ovih slučajeva simptomi koji su bili pripisivi
prethodno postojećim uslovima tužioca biće nadoknadi samo u onoj meri u kojoj štet-
ni događaj pogoršava te uslove. Tuženi ne može biti odgovoran za simptome od kojih
bi pod bilo kojim uslovima tužilac inače patio. Sud je u slučaju *Athey v. Leonati* stao na
stanovište da su prethodno postojeći uslovi inherentni originalnoj tužiočevoj poziciji.²³
Tuženi ne treba tužioca da vrati u bolju poziciju nego što je njegova izvorna pozicija.
Tuženi je odgovoran za prouzrokovano oštećenje čak i za ekstremno, ali ne treba da
obešteti tužioca za svaki efekat slabljenja prethodnog stanja što bi tužilac i inače doži-
veo bez obzira na potonje uslove. Tuženi je odgovoran za dodatnu štetu ali ne za pret-
hodnu štetu. Isto tako, ako postoji saglediv rizik da bi prethodno postojeći uslov štetno
pogodio tužioca u budućnosti, u pogledu postupanja tuženog, onda će to biti uzeto u
obzir u reduciranju ukupne nadoknade. Ovo je u skladu sa opštim pravilom da tužilac
treba da bude zadovoljen i vraćen u položaj u kome je bio, sa svim očekivanim rizicima
i dodacima, ali ne i u bolji položaj.

3.4. Pravni pristup u davanju obeštećenja

Ovde je reč o pristupima za procenu združenih gubitaka s različitim stanjima mental-
nog zdravlja. Materijalne gubitke vezane za slučajeve kod kojih je reč o mentalnom
zdravlju relativno je lako kvantifikovati. Ova lica su oštećena najčešće gubitkom posla,
nemogućnošću obrazovanja, a i zdravstvenim troškovima koje izdvajaju za lečenje. Na
psihičkom planu to se odražava značajno kroz psihijatrijska oboljenja, učestaliju zavi-
snost od alkohola i droga, kao i u prisustvu suicidalnih namera. Diskusija se tada
usredsređuje na mnogo manje opipljivu nematerijalnu štetu. Veoma je teško opisati u
kategoriji ekonomskih troškova ovu štetu. Literatura o ovoj problematici je takođe
oskudna i najčešće upućuje na troškove zbog bola i patnji i kvaliteta života koji je naru-
šen.²⁴ Postoji konsenzus o tome da se kvalitet života sagledava u odnosu na samog po-
jedinca o kome je reč, tj. uzimajući subjektivne kriterijume. Mnogo bliže odrednice da-
te su od teoretičara koji smatraju da su od značaja četiri segmenta kvaliteta: fizički

²² *Bechard v. Haliburton Estate* (1991), 5 O.R. (3d) 512 (C.A.), the court found that the nervous
shock suffered by the plaintiff as a result of witnessing.

²³ Remedies: Causation Prof. Siebrasse "But For" Causation *Athey v. Leonati* [1996] S.C.J. No.
102 [1996] 3 S.C.R. 458.

²⁴ M.V.MENDLOWICZ/M.B.STEIN, "Quality of Life in Individuals With Anxiety Disorders",
Am J Psychiatry, 2000; 157:669-682.

funkcionalni status; bolest i tretmani vezani za psihičke simptome; psihološka funkcionalnost; i socijalna funkcionalnost. Ove odrednice mogu varirati u pogledu određenih socioloških i kulturoloških karakteristika pojedinaca.

U okviru posebnih i opštih šteta koje se mogu potraživati ističu se neimovinske štete u vidu bola, patnji i gubitka životne radosti odnosno kvaliteta života. U odmeravanju neimovinskih šteta izdvajaju se i dva pristupa, lični i funkcionalni. Lični pristup teži da utvrdi vrednost gubitka koji je posledica štete. Sud ne ulazi u to šta će oštećeni da učini sa dodeljenom naknadom. Na primer, karakterističan je slučaj tužioca koji u komi kome je i pored toga priznata šteta zbog gubitka životne radosti. Drugačiji pristup koji preovlađuje jeste funkcionalni pristup.²⁵ U okviru ovog pristupa postavljaju se dva centralna pitanja, u čemu se sastoji šteta i koji iznos novca može da je nadomesti tj. pruži zadovoljenje. Glavna uloga veštaka psihologa zavisice delom i od sudskog pristupa neimovinskoj šteti. Ako sud prihvati personalni pristup veštak će biti pozvan da pomogne sudu u određivanju vrednosti neimovinskog gubitka. Veštak će naročito sudu razjasniti socijalne, psihološke i ekonomske gubitke za koje se vezuju određeni troškovi kao rezultat psihijatrijskih šteta. Ako sud polazi od funkcionalnog pristupa svedočenje veštaka pomaže sudu da proceni šta bi nadomestilo gubitak u smislu zadovoljenja koje služi korisnom cilju.

4. Sudska praksa u Srbiji

Praksa sudova u Srbiji ima utemeljenje u zakonskim rešenjima i doktrinarnim stavovima koji široko razmatraju pitanja obeštećenja za neimovinsku štetu. Pravna pitanja su kompleksna a slučajevi naknade osobeni, posebno kod psihičkih oštećenja, bilo da je reč o potraživanju bolnine ili pripadajuće naknade zbog povrede prava.²⁶ Neimovinske štete koje se odražavaju na unutrašnji, psihički život i o kojima se saznaje na osnovu ponašanja oštećenog i kroz njegovo kazivanje, pravno se kvalifikuju kao psihički, odnosno duševni bolovi, što proizilazi iz tumačenja zakona. Tužilac bi se mogao pozvati, a sud u svom obrazloženju prihvatiti, i na povredu ustavom zagarantovanog prava na psihički integritet ili lično dostojanstvo. Bez obzira što je reč o deliktnoj odgovornosti za štetu zbog povrede mentalnog zdravlja ili prava, na praktičnom planu nastala šteta je manifestno ista. Tužbe se podnose protiv fizičkih ili pravnih lica koja su svojim postupanjem prouzrokovala jedan od vidova nematerijalne štete. Svrha ovakvih zakonskih rešenja jeste da se oštećenim licima koja su pretrpela jedan od ovih vidova štete, omogućiti da dosuđenim novčanim iznosom ublaže patnje koje su trpeli ili još uvek trpe.

Zakon o obligacionim odnosima Srbije definiše štetu, između ostalog, kao nanošenje drugome psihičkog bola ili straha.²⁷ U posebnoj odredbi predviđa se mogućnost tužbe

²⁵ *Ibid.*

²⁶ J.RADIŠIĆ, *Obligaciono pravo Opšti deo*, Beograd, 2000, str. 287 i 289; S.PEROVIĆ/D.STOJANOVIĆ, *Komentar Zakona o obligacionim odnosima*, Kragujevac, 1980, str. 597-607.

²⁷ Zakon o obligacionim odnosima (ZOO, član 155), *Službeni list SFRJ*, br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, "Sl. list SRJ", br. 31/93 i "Sl. list SCG", br. 1/2003.

Zakon o obligacionim odnosima Federacije Bosne i Hercegovine uređuje osnove obligacionopravnih odnosa, pa i one povodom prouzrokovanja štete kao izvora obligacija. Posebna odredba posvećena naknadi neimovinske štete preuzeta je iz ranije važećeg zakona. Ova odredba je zakonski osnov na kome se temelji aktuelna sudska praksa, kao i praksa Doma za ljudska prava Bosne i Hercegovine. U proteklom periodu naročito su bili brojni sporovi o naknadi neimovinske štete u vezi sa ratnim događajima stradanja i zlostavljanja, kao i slučajevi naknade štete zbog pretrpljenih bolova usled gubitka bliskog lica. Odredbe zakona Republike Srpske našle su takođe primenu u praksi građanskih sudova.³³

Makedonski Zakon o obligacionim odnosima pretrpeo je određene izmene 2003. godine, premda u osnovi takođe predstavlja preuzeti ranije važeći jugoslovenski zakon. U okviru odredbe o naknadi neimovinske štete predviđa se naknada za pretrpljene duševne bolove sa bližim određenjem karakterističnih slučajeva (umanjena životna aktivnost, nagrđenost, povreda ugleda itd.) ali i formulacijom da se time buhvataju i slučajevi povrede prava ličnosti. To praktično široko otvara mogućnost potraživanja različitih vrsta šteta. Ipak, da bi se takva šteta dosudila potrebno je prema rešenju ove odredbe da okolnosti slučaja, a posebno jačina bolova opravdavaju pravičnu novčanu naknadu.³⁴ Novinu predstavlja takođe odredba koja precizira da odgovornost za štetu pričinjenu od strane međunarodne vojne ili druge organizacije, po osnovu objektivne odgovornosti snosi država, a da se ona naknadno može regresirati od međunarodne organizacije ili direktnog počinioca.³⁵

među njih i umrlog postojala trajnija zajednica života. (4) Odsteta iz 1. i 3. stava ovog člana može se dosuditi i vanbračnom drugu, ako je između njega i umrlog, odnosno povredjenog postojala trajnija zajednica života.

³³ Zakon o obligacionim odnosima Federacije Bosne i Hercegovine, *Sl.list SFRJ* br. 29/78, 39/85, 57/89, *Sl.novine Federacije BiH* 42/11; zakon objavljen u *Službenom listu SFRJ*, broj 29/78, sa izmjenama i dopunama 39/85 i 57/89 i takav preuzet kao republički zakon i noveliran u *Službenom listu RBiH*, br. 2/92,13/93 i 13/94; Zakon o izmjeni Zakona o obligacionim odnosima, 2. sj. 16.6.2011, *Službene novine Federacije BiH*, broj 42/11; za Republiku Srpsku videti: Zakon o obligacionim odnosima (*Službeni list SFRJ* , broj 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89), Zakon o izmjenama i dopunama ZOO (*Službeni glasnik Republike Srpske*, broj 17/93, 3/96, 39/03 i 74/04).

³⁴ Zakon za obligacionite odnosi, "*Služben Vesnik na Republika Makedonija*" br. 18/2001 sa prečišćenim tekstom 05/2003. šteta član 142 (šetata e namaluvaveto na nečij imot (obična šteta) i sprečuvaveto na negovo zgolemuvawe (ispuštena korist), kako i nanesuvaveto na druga fizička ili duševna bolka ili strav (nematerijalna šteta); Član 189: (1) Za pretrpljene fizičke bolove, za pretrpljene duševne bolove zbog umanjena životne aktivnosti, nagrdjenosti, povrede ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti, smrti bliskog lica kao i za strah, sud će, ako najde da okolnosti slučaja, a posebno jačine bolova i straha i nivo trpljenja to opravdava, dosudiće pravednu novčanu naknadu, nezavisno od toga da li je materijalna šteta nadomešćena pa i u njenom odsustvu; (2) Pri odlučivanju o zahtevu za naknadu nematerijalne štete, kao i visini njene naknade sud će uzeti u obzir ne samo značaj povredjenog dobra u celosti u kojoj se nadoknadjuje, nego i o tome da se ne pogoduje stremljenjima koja su nespojiva sa njegovom prirodom.

³⁵ *Ibid*, član 169.

ne i Hercegovine uređuje osnove obligacionog osiguranja štete kao izvora obligacija. Posebna odredba preuzeta je iz ranije važećeg zakona. Ova odredba predviđa sudsku praksu, kao i praksu Doma za građanske sporove. U ovom periodu naročito su bili brojni sporovi o odgovornosti za štete nastale u slučajima stradanja i zlostavljanja, kao i slučajima gubitka bliskog lica. Odredbe zakona Republike Srbije i građanskih sudova.³³

Pretrpeo je određene izmene 2003. godine. Preuzet je ranije važeći jugoslovenski zakon. U ovom predviđa se naknada za pretrpljene duševne štete (umanjena životna aktivnost, invaliditet) i slučajima da se time obuhvataju i slučajevi gubitka mogućnosti potraživanja različitih vrsta šteta. Prema rešenju ove odredbe da opravdavaju pravičnu novčanu naknadu.³⁴ U skladu sa ovom odredbom, odgovornost za štetu pričinjenu od strane države, po osnovu objektivne odgovornosti, ne može biti oslobodila od međunarodne organizacije ili

životu. (4) Odšteta iz 1. i 3. stava ovog člana odnosi se na štetu nastalu između njega i umrlog, odnosno povređenog po-

ne i Hercegovine, *Sl. list SFRJ* br. 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89, objavljen u *Službenom listu SFRJ*, broj 29/78, sa izmenama kao republički zakon i noveliran u *Službenom listu Republike Srbije* Zakona o obligacionim odnosima, 2. s. j. broj 2/11; za Republiku Srpsku videti: Zakon o obli-

g, broj 29/78, 39/85, 45/89 i 57/89), Zakon o izmenama Republike Srpske, broj 17/93, 3/96, 39/03 i 74/04). Zakon Republike Makedonija" br. 18/2001 sa premenama i namaluvaveto na nečij imot (obična šteta) i za korist, kako i nanesuvaveto na druga fizička lica. Član 189: (1) Za pretrpljene fizičke bolove, za gubitak životne aktivnosti, nagrdjenosti, povrede ugleda, kao i za strah, sud će, ako najde da okolnosti opravdavaju, dosuditi pravednu novčanu naknadu. Pravična šteta nadomešćena pa i u njenom odsustvu. Nematerijalne štete, kao i visini njene naknade štete, dobra u celosti u kojoj se nadoknadjuje, nego samo u nespojiva sa njegovom prirodom.

U Hrvatskoj su 2005. godine stupile na snagu izmene Zakona o obveznim odnosima gde se na nov način pristupilo razumevanju neimovinske štete, po uzoru na uporedno pravna rešenja.³⁶ Razlog za zakonodavnu inicijativu u ovoj materiji bilo je prethodno prihvatanje tzv. orijentacijskih kriterijuma za izračunavanje pravične novčane naknade neimovinske štete, usvojenih na sednici Vrhovnog suda Hrvatske, uz napomenu da se oni primenjuju na sve parnične postupke za naknadu nematerijalne štete i u svim stepenima suđenja.³⁷

Što se tiče same sudske prakse, razvijene putem primene tako usvojenih zakonskih određenja štete, ona je u ranijem periodu pokazivala ujednačene stavove dok docnije, sa pojavom učestalijih tužbenih zahteva, počinje da pokazuje određenu kolebljivost. Ranije su po sporovima donošene odluke sudova koje su se ticale naknade buduće nematerijalne psihičke štete, naknade zbog psihofizičke neprijatnosti, ili naknade štete usled nasilja i terora. Na primer, zauzet je stav da se naknada za buduću nematerijalnu štetu može dosuditi i kad se štetne posledice u psihi oštećenog još nisu ispoljile ako je izvesno da će te posledice nastati u budućnosti.³⁸ Ustaljen je i na zakonu zasnovan stav o odgovornosti države, odnosno zajednice, koja je objektivna, postoji bez obzira na krivicu, budući da za samu odgovornost nije materijalno-pravno relevantno da li su njeni organi preduzeli sve potrebne mere da spreče akte terora ili nasilja i štetu koja je izvršenjem tih akata nastala.³⁹ U nešto drugačijem predmetu spora oko naknade zbog psihofizičkih neprijatnosti sud je postupio različito i zauzeo stav da tužilac nema pravo na nematerijalnu štetu nastalu zbog odluke o razrešenju i njegovom raspoređivanju na drugi posao, kao i zbog upućivanja na plaćeno odsustvo. Tražena naknada zbog psihičkih neprijatnosti po tom osnovu ne pripada tužiocu iz razloga što se prema Zakonu o obligacionim odnosima to ne predviđa kao vid nematerijalne štete.⁴⁰ Novija sudska praksa u Srbiji različita je utoliko što je proširena za niz srodnih slučajeva šteta uzrokovanih ratom i izbeglištvom tokom protekle decenije. Štetne posledice po ljudsku psihu mogu proisteći iz više okolnosti, karakterističnih po činjeničnom stanju i tužbenim zahtevima koje podnose: žrtve torture, prinudno mobilisani, vojno aktivna lica u oružanim sukobima, i srodnici poginulih.

Kada je reč o žrtvama torture usled ratnih događanja, sudovi u Srbiji su u velikom broju slučajeva priznali pravo na obeštećenje. Štetu u vidu duševnih bolova, sud smatra

³⁶ Zakon o obveznim odnosima, Narodne novine Hrvatske b. 35/05, 41/08 (Zabrana prouzročavanja štete Članak 8. Svatko je dužan uzdržati se od postupka kojim se može drugome prouzročiti šteta. Šteta - članak 1046: Šteta je umanjenje nečije imovine, obična šteta, sprječavanje njezina povećanja, izmakla korist, i povreda prava osobnosti, neimovinska šteta).

³⁷ Vrhovni sud Republike Hrvatske, Broj: Su-1331-VI/02 i 1372-11/02, Orijentacijski kriteriji i iznosi za utvrđivanje visine pravične novčane naknade nematerijalne štete (<http://www.pravnadatoteka.hr/>).

³⁸ ČLAN 203. ZOO, Savetovanje građanskih i građansko-privrednih odeljenja Saveznog suda, republičkih i pokrajinskih vrhovnih sudova i Vrhovnog vojnog suda, Ljubljana, Stav br. 12/86 od 15.10.1986. godine.

³⁹ Član 180 st.1 ZOO, Savezni sud, Beograd, Gzs. broj 9/92 od 13.5.1993. godine.

⁴⁰ Član 200 ZOO, Presuda Vrhovnog suda Srbije Rev. broj 4078/98 od 29.11.1998.godine.

pravno relevantnom od momenta postavljanja od strane lekara neuropsihijatra dijagnoze stresnog poremećaja. Ukoliko se povreda ili poremećaj potvrde lekarskim nalazom u okviru zakonskih rokova, nema nikakvih smetnji da oštećeni ostvari pravo na naknadu nematerijalne štete.⁴¹ Uspostavljanje konačnog stanja predstavlja završetak lečenja, odnosno dan završetka onih medicinskih radnji i zahvata kojima se lečenje faktički smatra završenim. Novčana naknada ao satisfakcija kod ovih kategorija lica ima i svoj terapijski značaj kao društveno priznanje i prepoznavanje za stradanje i žrtvu koju su podneli, umanjuje osećaj socijalne izolovanosti koja je česta kod žrtava torture, i predstavlja korak u rehabilitaciji obolelog.

U postupcima se kao problem za tužilačku stranu pokazala okolnost naknadnog dijagnostikovanja ovog poremećaja, mnogo godina posle konfrontacije oštećenog sa traumatskim događajem, zbog čega se postavilo pitanje zastarelosti utuženja. Kakve su pravne mogućnosti za ostvarivanje prava na naknadu nematerijalne štete za psihički bol i strah, ukoliko ovaj poremećaj nastupi, odnosno njegovo postojanje se utvrdi lekarskim nalazom po proteku zakonom predviđenih rokova? U sudskoj praksi u tim slučajevima tužena strana ističe prigovor zastarelosti, i pored insistiranja oštećenog da se psihijatrijskim veštačenjem utvrdi da je poremećaj nastupio naknadno, te da ni lečenje nije moglo biti započeto u Zakonom predviđenim rokovima, sudovi ovaj predlog odbijaju i tužbe odbacuju kao zastarele. Po shvatanju organizacija za izbeglička prava i prava žrtava, ovakvo postupanje suda u velikoj meri je posledica činjenice da sam sud nema stručna znanja iz psihijatrije, sudska praksa je dosta stara a dokazivanje PTSP-a pred sudom je nova praksa. Naime, ovi slučajevi su se u većem broju kod nas i javili nakon rata 1991-1995 i NATO intervencije 1999. godine. To je bio razlog da se uputi inicijativa Vrhovnom sudu Srbije za zauzimanje pravnog stava kojim bi se produžio rok zastarelosti, odnosno kojim bi bilo omogućeno da se početak roka računa od momenta dijagnostikovanja poremećaja, nezavisno od toga da li je nastupio u zakonom predviđenim rokovima.⁴² Promenom stava omogućilo bi se svim izbeglicama koje do sada nisu podnele tužbe, da ih podnesu sada i da na taj način dobiju barem delimičnu satisfakciju za sve ono što su preživeli. Vrhovni sud Srbije bi trebalo da izmeni svoj stav u pogledu početka računanja roka zastarelosti kod obolelih od PTSP-a. Obzirom da sud nema stručna znanja o ovom poremećaju trebalo bi organizovati seminare kojim bi se izvršila edukacija sudija na temu PTSP i drugih duševnih oboljenja i time omogu-

⁴¹ Postupak ostvarivanja prava na naknadu štete prati se kroz postupke koji se vode pred Prvim opštinskim sudom u Beogradu. U zavisnosti od konkretnog slucaja iznosi se krecu od 150.000 - 250.000 dinara. Sudska praksa u navedenom slucaju je jednostavna i oštećenik može u parničnom postupku nesmetano i bez većih materijalno i procesno pravnih poteškoća uspeti u sporu i ostvariti naknadu za ovaj vid štete (M. Šivert/V. Milošević, "Pravne posledice naknadnog nastupanja posttraumatskog stresnog poremećaja", videti u: *Tortura u ratu, posledice i rehabilitacija*, International Aid Network, Beograd, 2004, str.349, www.ian.org.yu/tortura/srp/pdf/21.pdf).

⁴² *Ibid*, str.351.

a od strane lekara neuropsihijatra dijag-
da ili poremećaj potvrde lekarskim nala-
vkih smetnji da oštećeni ostvari pravo na
konačnog stanja predstavlja završetak le-
ih radnji i zahvata kojima se lečenje fak-
satisfakcija kod ovih kategorija lica ima i
i prepoznavanje za stradanje i žrtvu koju
anosti koja je česta kod žrtava torture, i

ranu pokazala okolnost naknadnog dijag-
na posle konfrontacije oštećenog sa trau-
o pitanje zastarelosti utuženja. Kakve su
naknadu nematerijalne štete za psihički bol
osno njegovo postojanje se utvrdi lekar-
ih rokova? U sudskoj praksi u tim sluča-
osti, i pored insistiranja oštećenog da se
mećaj nastupio naknadno, te da ni lečenje
nim rokovima, sudovi ovaj predlog odbi-
nju organizacija za izbeglička prava i pra-
neri je posledica činjenice da sam sud nek-
ksa je dosta stara a dokazivanje PTSP-a
jevi su se u većem broju kod nas i javili
999. godine. To je bio razlog da se uputi
anje pravnog stava kojim bi se produžio
učeno da se početak roka računa od mo-
sno od toga da li je nastupio u zakonom
mogućilo bi se svim izbeglicama koje do
i da na taj način dobiju barem delimičnu
ovni sud Srbije bi trebalo da izmeni svoj
relnosti kod obolelih od PTSP-a. Obzirom
nju trebalo bi organizovati seminare kojim
drugih duševnih oboljenja i time omogu-

rati se kroz postupke koji se vode pred Prvim
konkretnog slucaja iznosi se krecu od 150.000
slucaju je jednostavna i oštećenik može u par-
ijalno i procesno pravnih poteškoća uspeti u
ivert/V. Milošević, "Pravne posledice naknad-
ećaja", videti u: *Tortura u ratu, posledice i re-*
ograd, 2004, str.349, www.ian.org.yu/tortu-

ćilo zauzimanje novih stavova u pogledu lica koja potražuju naknadu štete, a boluju od
nekoj duševnog oboljenja. Problematika rokova bi se mogla svesti na pitanje u kom
momentu je nastala šteta kad je reč o PTSP-u. Sam naziv ukazuje da on objektivno na-
staje tj. razvija se posle traumatskog događaja, a ne za vreme tog događaja, te se počeo-
tak objektivnog roka treba računati u nekom docnijem momentu, kada su se ispoljili pr-
vi simptomi poremećaja. Ukoliko bi Vrhovni sud Srbije prihvatio ovakvo tumačenje
objektivnog roka zastarelosti praksa sudova bi se usmerila i prilagodila faktičkom stan-
nju bez ulaženja u promenu navedene zakonske odredbe.

Predmet odlučivanja sudova jeste i duševni bol zbog smrti srodnika nastradalog kao
vojnog obveznika u ratnim događanjima. Bol je stvaran, intenzivan i trajan, te se
dosuđuje pravična naknada koja predstavlja satisfakciju tj. zadovoljenje u cilju postiza-
nja psihičkog smirenja. Duševni bol je subjektivan, individualan fenomen, jer zavisi od
psihološke strukture ličnosti, zbog čega je i naknada u svakom konkretnom slučaju in-
dividualna, i ona zavisi od intenziteta i trajanja duševnih bolova i drugih okolnosti slu-
čaja. U tom smislu se odbacuju navodi tuženog da su dosuđeni iznosi iznad aktuelnih
sudskih kriterijuma i da se u drugim slučajevima dosuđuju manji iznosi pravične na-
knade nego u konkretnoj parnici.⁴³ Inače, pripadnici JNA, teritorijalne odbrane i dobro-
voljci uključeni u JNA ili teritorijalnu odbranu, bez obzira na sadašnje državljanstvo,
imaju pravo da od države SRJ zahtevaju pravičnu naknadu nematerijalne štete koju su
pretrpeli u oružanim sukobima ili u drugim vojnim aktivnostima sa povećanom opa-
snošću preduzetim u cilju zaštite Ustava i zakona.⁴⁴

5. Zaključne napomene

Pravna zaštita obuhvata sve veći broj raznolikih čovekovih interesa. Što je stepen civi-
lizacije veći, sve je manje šteta koje imaju sudbinsko značenje. U civilizovanom svetu
smatra se da svaku nastalu štetu treba podmiriti. Tako bi društvena briga o pojedincima
bila potpuna, jer niko ne bi bio prepušten samom sebi ni u jednoj nevolji. Međutim, to-
liki stepen civilizacije još uvek nije dostignut. Obeštećenje sleduje samo za one štete za
koje je neko odgovoran. Odatle proizilaze mnoge teškoće i nesigurnosti, jer polje odgo-
vornosti nema jasno povučene granice, nego ih treba uvek iznova utvrđivati, a apstrakt-
ne granice odgovornosti konkretizovati. Doduše, odgovornost za mnoge oblike šteta to-
liko je već uobičajena da ne izaziva nikakvu sumnju, ali postoji i puno još spornih slu-
čajeva koji izazivaju nedoumice, na primer, u nastupanju štete ne prepoznaje se odmah
protivpravno činjenje, i sl. Takve nedoumice se javljaju i kod šteta koje se odražavaju
na čovekovo duševno zdravlje i na njegov psihički integritet.

⁴³ Presuda Vrhovnog suda Srbije Rev. broj 2326/01 od 30.1.2002. godine.

⁴⁴ Savetovanje Saveznog suda, Vrhovnog vojnog suda, Vrhovnog suda Srbije, Vrhovnog suda
Republike Crne Gore i Višeg privrednog suda u Beogradu održano 24, 25. i 26.9.1996. godine
u Subotici i 4.12.1996. godine u Beogradu Stav od 4.12.1996. godine. Suprotno mišljenje vidi:
N. Mihailović-Z. Petrović: *Odgovornost za štete nastale u oružanim sukobima na teritoriji*
prethodnr SFRJ u periodu od 1990 do 1995. godine, NIU "VOJSKA", Beograd, 1997. godine.

Pravna pitanja kod kojih dolazi do prožimanja psihijatrije i građanskog prava relativno su novijeg datuma, posebno ako je reč o pravu Srbije. Nastale povrede i poremećaji vezuju se za posebna stanja mentalnog zdravlja. Posledica toga je da psihotraume i stresni poremećaji čine najčešće utužena stanja povreda mentalnog zdravlja. To je pojava naročito u razvijenim zemljama. Zakoni koji se direktno tiču kliničke procene psihičkih opterećenja uzrokovanih deliktним ponašanjem u velikoj meri su rasvetljeni. Pravni sistem je važan mehanizam kroz koji se nadoknađuje šteta gubitaka koji se vezuju za stres a pregled ličnih troškova razmatra se u literaturi. Pravo je pozvano da uspostavi delikatan balans između pravičnog obeštećenja žrtvama psihičkih šteta do kojih je aktivno doveo tuženi, dok u isto vreme pokušava da zadovolji politički zasnovane stavove da treba izbeći mogućnost neograničene odgovornosti prema neograničenoj vrsti individua. To bi značilo u isto vreme neodređenost na tužilačkoj i na tuženoj strani. U odnosu na nadoknadivost štetnih posledica, pravni teoretičari nadziru opasnost gde bi svaki incident mogao generisati ili čak širiti krug tužioca, uključujući i moguće slučajne prolaznike kao svedoke, saučesnike ili rođake. Ipak, ovi strahovi u sadašnjem momentu izgledaju neosnovani. Dijagnostički kriterijumi su dovoljno razjašnjeni i ne mogu se odnositi na lica koja se zadese slučajno u događaju kao svedoci.

Postoje vodiči za profesionalce u mentalnom zdravlju koji vrše procenu u kontekstu građanskih parnica. Oni svakako treba da imaju saznanja o relevantnim pravnim principima u civilnim predmetima po kojima se može prihvatiti naknada psihičkih šteta, odnosno koji su to principi nadoknade koji mogu biti od važnosti za razumevanje u kliničkoj praksi. Pravo koje dopušta naknadu psihičkih šteta, premda još u razvoju, u saglasnosti je sa literaturom iz oblasti psihologije. Usvajanjem takvih rešenja sistem građanskog prava ide u susret potrebama oštećenih koji vode postupak za naknadu ove vrste štete. Povećan je i broj veštačenja u slučajevima gde se traži naknada zbog psihičkih oštećenja. Procene ličnih šteta često zavise od medicinsko-pravnih rešenja koje jedan sistem usvaja i u mnogim slučajevima nema podudarnosti između ocene kliničara i ocene sudskog veštaka. U građanskim postupcima dijagnoza nije dovoljna da bi vodila obeštećenju za takav poremećaj. Poznavaoци etičkih pitanja ističu takodje sudsko-medicinski kontekst rada psihologa veštaka, smatrajući da i on svakako treba da ima saznanja o pravnim mogućnostima za obeštećenje.